

Univerzitet u Tuzli
 Filozofski fakultet
 Odsjek za historiju

Zimski semestar akademske 2014./2015. god.

Izborni predmet: „Tragovima naših komšija: Jevreji u Bosni i Hercegovini i holokaust“¹

Transkript predavanja na temu
„Holokaust u Bosni i Hercegovini: priče preživjelih“
Gost predavač: Danilo Nikolić, Sarajevo

Tuzla, 20.11.2014. god.

Danilo Nikolić² rođen je 1938. godine u Sarajevu; do penzionisanja obavljao je dužnost predsjednika Jevrejske opštine Sarajevo; trenutno je predsjednik Komisije za brigu o preživjelim holokausta pri Jevrejskoj zajednici BiH.

---

¹ Ovaj izborni predmet finansiran u okviru EU-projekta „After the traces of our neighbors: Jews in Bosnia and Herzegovina and the Holocaust“.

² Djed Danila NIKOLIĆA sa majčine strane, LEVI (Benamina) Jakob, rodio se 1889. godine u Sarajevu. U toku Drugog svjetskog rata skrivao se na jednom imanju u selu Ivančići kod Srednjeg blizu Sarajeva, gdje je i dalje radio kao obučar po potrebi. Godine 1943. ubili su ga četnici. Sahranjen je na imanju gdje je bila kuća u kojoj je stanovao. I danas postoji jedan skromni spomenik na tom mjestu.

Baka Danila NIKOLIĆA sa majčine strane, djevojački se prezivala Maestro, rođena je 1889. godine u Sarajevu. U vrijeme holokausta stradala je njena cijela porodica: otac, majka, tri brata i dvije sestre.

Majka Danila NIKOLIĆA, Dona-Donka LEVI, rođena 1909. god. bila je jedna od sedmero djece svojih roditelja.

Najstariji njen brat, Rafael, rođen 1907. god. bio je oženjen, a Drugi svjetski rat preživjeo je u njemačkom zarobljeništvu.

Danilo Nikolić:

„Inače, da vam kažem, da u BiH, mislim na Jevreje preživjele holokausta, ima 126 još živih; samo za Sarajevo, pred Drugi svjetski rat, u Sarajevu je od 45 000 stanovnika, 11 500 je bilo Jevreja, znači skoro svaki četvrti građanin je bio Jevrej. Poslije rata, oko 3000-2800 se vratilo u Sarajevo; svi ostali su stradali ili po logorima ili koji su uspjeli pobjeći nešto malo za Ameriku ili u Švajcarsku, tako da ih se, tako da ih se 2800 vratilo u Sarajevo poslije Drugog svjetskog rata.

U Muzeju Jevreja u Sarajevu - ako nekad dođete i pogledate - ima knjiga gdje je 7505 imena stradalih u Drugom svjetskom ratu; tačno poimenice imate ih, knjiga jedna velika visi možete je pogledati, gdje su njihova imena, godišta, čak i adrese imaju, stradalih u Drugom svjetskom ratu.

- Uslijedio je isječak iz filma „Greta“ redatelja Harisa Pašovića iz 1998. godine o profesoricu arhitekture Greti Ferušić, danas jedinjoj osobi iz BiH koja je preživjela logor Aušvic. Link za film postavljen je na webstranici. –

Supruga njegovog ujaka Rafaela LEVIJA, njegova ujna, zvala se Buena-Berta (rođ. ESKENAZI) i bila je rođena 1911. god. LEVI Rafael i Buena-Berta imali su četvero djece: Sina Benjamina rođenog 1931.god. i kćerku Nehamu rođenu 1933.god., kćerku Donku rođenu 1934.god. i Ernu-Esteru rođenu 1941.god. Najmlađu kćerku, Ernu-Esteru, Rafael LEVI nikada nije vidio. Ona je rođena nakon njegovog odvođenja u zarobljeništvo, stradala je, kao i Rafaelova supruga i sva druga njihova djeca u holokaustu.

Jedna od tetaka Danila NIKOLIĆA i jedina od tetaka koja je preživjela Drugi svjetski rat zvala se Flora-Rozika. Bila je rođena 1911.god. i živjela je u Sarajevu. Drugi svjetski rat preživjela je u Sarajevu krijući se u pekari kod čovjeka za koga se tada i udala.

Druga tetka zvala se Reina-Regina i bila je udata za Bertolda MONTILJA iz Doboja. Oni su imali jednu kćerku Floru rođenu 1938.god. Cijela porodica je stradala u logoru.

Treća tetka zvala se Simha-Sida, bila je rođena 1920.god. i udata za Avrama ROMANA iz Travnika. Avram i Simha-Sida imali su jedno dijete. Sve troje su stradali u holokaustu.

Četvrta tetka zvala se Angela LEVI. Rođena je bila 1923.god. Bila je djevojka. Također, odvedena je u logor odakle se nije vratila.

Nakon toga, gospodin Danilo Nikolić predstavio je svoju životnu priču vezanu za preživljavanje holokausta.

Danilo Nikolić:

„Dakle moja priča je sasvim drugačija, ja neću ovom prilikom da pričam nešto što se direktno ne odnosi na mene. Istina moja sjećanja su sasvim mala jer sam ja bio dijete, ali i ono što sam čuo od svoje majke, jer otac mi je stradao u Drugom svjetskom ratu, to ću da vam ispričam. Dakle, prvo bombardovanje u Sarajevu u aprilu 1941.godine, jedna od bombi tada pogodila je i dio kuće u Logavinoj ulici gdje su živjeli moji roditelji, i pošto je bila brojna porodica moje majke, mi smo preselili kod moje babe.

Kuća nije bila previše oštećena ali ja sam, kad smo se vratili 1945. godine u Sarajevo, majka mi je pokazala kuću tj. ruševina je bila poslije rata jer je kuća do kraja devastirana i srušena, samo jedan je ćošak ovako kuhinje ostao, koji je bio zagrađen nekim plakarom i rekla mi je da je to bio naš špajz, jer mi smo imali samo sobu i kuhinju i to je bio špajz, jer nismo imali posebno špajz.

Tad je moj otac odlučio da se mi iselimo iz Sarajeva jer je već postalo bilo – moja majka odmah izgubila posao, radila je u tvornici čarapa, izgubila je posao dobila otkaz kao Jevrejka, on je dobio otkaz, on je radio u Poreskoj upravi – i onda je odlučio da idemo jer imao je neke prijatelje i neke daljnje rođake koji su živjeli u Crnoj Gori, i mi smo se preselili za Crnu Goru. Crna Gora je bila okupaciona zona Italije, i moram vam reći da tamo, za svo vrijeme okupacije dok su bili Talijani na vlasti, nismo imali nekih većih problema. Živjeli smo u jednom iznajmljenom stanu, to je bilo pola kuće, gdje su bile dvije prostorije, na periferiji Nikšića. I sve je bilo uredu dok nije kapitulirala Italija, i čim je kapitulirala Italija, još ni Talijani se nisu bili povukli, već su Nijemci ušli tu, i jedna Njemačka patrola je naišla na zasjedu partizansku, i valjda su tu poginuli neki Nijemci – uslijedila je odmazda i pohvatali su ja mislim, jedno dvadeset muškaraca kao taoce i odveli u u Nikšić u zatvor.

To je već postalo vrlo, da kažem, nesigurno za život, samim tim što mi je otac otišao kao taoc, majka se bojala da ne saznaju Nijemci da je Jevrejka, i onda smo na preporuku nekih prijatelja, povukli se u sela izvan Nikšića. Tamo je bila jedna vrlo čudna situacija, tamo su partizanski odredi još za vrijeme Talijana, osvajali pojedina sela, osvajali, oslobađali pa bi oni onda ponovo padali po upravu okupatora, onda bi oni oslobađali druga, i tako kako su

jedanput oslobodili ovo selo gdje smo mi bili, kad su partizani ušli u to selo, bila je velika ofanziva i Nijemci su navalili na to selo da povrate tu teritoriju, onda smo svi morali da bježimo, i tako se formirao zbjeg.

Tu je bilo u zbjegu, tako da kažem, jako puno onih porodica čiji su članovi bili u partizanima. I pošto su se oni jako plašili da Nijemci uđu i nađu nekog, jer te su porodice odmah likvidirane bile, i formirao se zbjeg. Bilo je tu, hajd' da kažemo, ja se sjećam tih zbjegova, to su porodice sa ženama, sa starcima, s puno puno djece, je bilo – i onda smo išli u drugo selo. Jedno vrijeme je to bilo oslobođeno, a kad su Nijemci napravili i tamo ofanzivu mi smo se vraćali u druga sela... I tako je to bilo, hajd' da kažem, sve do konca '44. godine, možda tamo i početak '45-te, kad su već Nijemci počeli da gube teritorije po Crnoj Gori. I za sve vrijeme tog boravka u tim zbjegovima mi smo se hranili ili na kazanima koji su bili za vojsku ili na nekim improvizovanim kuhinjama koje su seljaci po tim mjestima, ili ako su bila veća sela, organizovali za izbjeglice, kako su nas zvali ili zbjegovima, kako nas sve nisu nazivali, da se tu hranimo.

Ja imam sjećanje iz tog doba, tad su već počela bombardovanja, čas njemačka čas saveznička. I čim bi čuli avione, bili smo u jednom selu koje se zovu Grebice – to su mi poslije rekli – i sjećam se iz tog perioda, čim bi čuli avione, mi smo svi djeca bježali u jednu pećinu. To je bio jedan ogromni kamen, kao pola ove vaše učionice, koji je dole imao malo prirodne šupljine, a onda su to seljaci i oni svi koji su bili u zbjegu, ko je mog'o, i svi smo bježali u tu rupu, ja se tog detalja jako dobro sjećam.

Tako bježeći, znači zajedno za vojskom, iz sela u selo, iz mjesta u mjesto, smo i dočekali oslobođenje. Moja majka je bila jako zabrinuta jer nije znala šta se desilo sa njenom porodicom u Sarajevu i željela je ići što prije. Kad smo čuli da je oslobođeno Sarajevo, ona je pod svaku cijenu htjela da dođe u Sarajevo da vidi šta je sa njenom porodicom. I tako smo krenuli, znam, to mi je majka pričala, a i ja se malo sjećam, kako smo putovali, hajd' da kažem od tih sela, prvo do željezničke stanice, a onda preko Bileće, pa ne znam kako... Na nekoliko mjesta smo morali presjedati, jer je bila pruga prekinuta, iz voza u kamione, pa onda opet u voz. Ja mislim da smo četiri-pet dana putovali do Sarajeva. Sarajevo je bilo oslobođeno kad smo došli tu, i sjećam se da je moja majka imala, toga se sjećam dobro, jedan kufer od pruća. Ne znam da li ste čuli da su postojali takvi od vrbovog pruća kao što se fotelje i ovaj namještaj sad pravi od bambusa tad od vrbovog pruća je bio kufer, i imala je

ruksak i mene za ruku i tako smo došli u Sarajevo. I sa stanice, stare željezničke stanice u Sarajevu, uskotračne, koje više nema, do grada smo išli pješke.

To mi je bilo jako dugo, i kad smo došli gdje je Hipotekarna banka sad krenuli smo prema Bjelavama, i odmah na početku bila je tu bosanska kuća – sad je tu neka nova gradnja – tu je moja majka ušla, i to mi je ostalo u sjećanju, kuća bosanska sa jednom divnom avlijom koja je bila puna cvijeća. Tu je bila jedna stara muslimanka koja je radila sa mojom majkom u Tvornici čarapa Ključ – jer je moja mama tamo radila – i svratila je kod nje, i znam da je nas ta žena htjela da pozove u kuću, i znam da je moja majka rekla „Ne, mi ne možemo da uđemo u kuću jer smo svrabljivi.“, imali smo svrab, svi. I onda nas je posjela u tu avliju i sjećam se, eto zbog čega se sjećam čitave te... žena je iznijela pred nas zdjelu trešanja – znači proljeće je, već su bile trešnje – i ja sam onako, dok me mama nije uhvatila za ruku i rekla „Nemoj sve da pojedesh“.

Moja se majka raspitala da li ona zna ikoga, jer valjda su to bile prijateljske veze od ranije, jest kaže, znam, sestra ti je živa i živi u Nemanjinoj ulici. I kaže, sjedite vi ovdje, ja ću otići po nju, znam ja gdje ona stanuje. Ta je žena dovela tu moju tetku, jedinu preživjelu, koja je opet preživjela rat, jer je bila udata za katolika pa je taj katolik htio da je – pošto je otiš'o u ustaše – htio da je prokaže da je Jevrejka da bi sebe opravd'o jer je bio oženjen Jevrejkom, i ona je pobjegla bila u neka sela, poslije se vratila, udala se za nekog pekara, i taj je pekar nju čitavo vrijeme krio u pekari dok se nije rat završio. I ona je dovela moju tetku tu, ja je nisam poznavao – ženu prvi put vidio u životu.

Ona nas je odvela, ako znate, ja ne znam vjerovatno ste svi bili u Sarajevu, gdje je, u Vrazovoj, tu su ambulante, hitna pomoć i tako, bile - s druge strane, tamo u podrumu, tu je bio kožno-venerični zavod, institut, šta je – i rekla je, vi budite ovdje ja ću vam donijeti odjeću. Kad smo ušli dole, skinuli su, odvojili su žene i djecu na jednu stranu, bilo je i muških, odvojili su nas, i namazali, toga se sjećam, sve osim lica, i kosu, ma sve, sve su namazali nekom žutom mašću, iz nekih konzervi velikih ovako, ma natrackali nas... To je peklo malo, ali smo tako stajali, po meni dosta duga, moja majka je rekla kasnije da smo više od dva sata bili. I onda su nas odveli pod tuševe, istuširali nas, i u tom je moja tetka došla i donijela meni nekakvu odjeću za dijete i za moju majku, i onda smo otišli kod nje kući. Kakva je to mast bila, ja sam to prič'o doktorima poslije, oni kažu sumporova, 'vakva, ja to ne znam, nikad mi nisu uspjeli objasniti da postoji tako efikasan lijek protiv svraba. Odvela nas je kući, kod sebe, naravno, sve one stvari, sjećam se da je bacila u šupu. I poslije dugo

je, te su stvari otkuhavane, nešto smo uspjeli ponovo obući , i kod nje smo živjeli još tri mjeseca, i vratio se moj ujak, koji je bio u njemačkom zarobljeništvu kao oficir jugoslovenske vojske koja je, oni su njega odveli...

Prema spisku, prema kazivanju, 49-oro najuže porodice naše, stradalo je u raznim logorima od Đakova, Jasenovca, pa čak i do Aušvica. Moja majka imala je brata i još pet sestara, samo je jedna ostala živa, one četiri su stradale. Moj ujak je imao ženu i šestero djece, niko nije preživio, svi su stradali u toku Drugog svjetskog rata.

Kažem, ja se samo tih sitnih nekih detalja sjećam, sve ostalo o čemu su vam pričali ovi preživjeli, ja se toga ne sjećam, sve bi to bila priča. Recimo, iz rata se sjećam, tog zbjega; sjećam se još jedne nemile scene, spavali smo u jednoj sobi sa ognjištem: gdje selo i kako to ne znam, ali je u neko doba nastala panika, ljudi su počeli da traže, to sam poslije sazn'o, djeca su počela da plaču. Šta je, nestalo je jorgana. I sad su majke koje su tamo bile, mislile su, neko od onih tamo što su bili je uzeo dječiji jorgan. Mi smo svi spavali jedan do drugog, onako pokriveni tim jorganom. Odjedanput se ispostavilo da nema Danila, gdje je Danilo, kad su pokušali da izađu napolje, našli su mene pred vratima zamotanog u onaj jorgan.

Eto i te se priče, mislim toga se malo sjećam, ali priču sam poslije do kraja sazn'o od svojih roditelja, svoje majke, pošto su mi oca kažem vam odveli kao taoca i nikad se više nije vratio. Godine '44-e je bila jedna provala partizanska u nikšićki zatvor i svi su oni otišli, navodno, oslobođeni, oni koji su pobijeni oni su sahranjeni tako da se ne zna ko je, ali oni koji su pobjegli, i posljednje informacije koje sam ja imao o svom ocu da je strad'o kod Zidanog mosta, kad se Lerova jedinica povlačila tamo je bio jedan veliki okršaj između partizanskih jedinica, i da je posljednji put viđen tamo i da je tamo stradao.

Eto to je ta moja kratka priča, koja je potpuno različita od ove. Preživjeli smo, kažem sad ono što mi je majka pričala, od pranja veša drugima do rada na seoskim imanjima, do kopanja pijeska – pokazala mi je jedanput kad smo bili u posjeti Crnoj Gori, mjesto negdje na rijeci Zeti odakle su vadili pijesak – zašto i kako ne znam ali to mi je pričala „Evo tu smo, vidiš, kopali pijesak da bi preživjeli...“. Eto toliko od mene. Ja sam vašim kolegama rekao da je moja priča vrlo kratka jer ne bih htio da vam pričam ono što nisam preživio i za šta nisam siguran. „